

սուի թէ կովերու և ոչխարներու շատ քանակ կը հասցընէ . բայց երբոր ուտելու ամենեւին ուրիշ բան մը չգտնէ՝ ան ատեն բոյսերու արմատներ ու արմաւէնիի փափուկ ընձիւղները կ'ուտէ : Իսրայէլեցիներն տեղերն են Բփիյ ու Բփրիկէի հիւսիսային կողմերը, Կովկասու լեռները, Բլթայի գօտիները, Բփիյ Տաճկաստանը, Բփորիք, Պարսկաստան, Պէրսիստան, Սենեկալիա ու հոնտեղի կողմերը ինչուան Բարեյուսոյ գլուխը :

Երբզամարթ բորենիէն զատ ուրիշ տեսակ բորենի մ'ալ կայ որ Խայտաբղէտ կ'ըսուի . աս տեսակը սաստիկ կատաղի է, ու հարաւային Բփրիկէ շատ կը գտուի . մեռելներու դիակներն ու փարախներու մէջ գտուած կենդանիները ուտելէն գոհ չըլլալով՝ ուրիշ կենդանիներու վրայ կը յարձակի, ու ցուռ կովը ամէն հնարք կ'ընէ որ զանոնք փախցընէ որպէս զի ետեւէն վազէ . ուրովհետեւ ան ատեն նոր ուժ մը կ'առնէ . ցորեկ ատեն քիչ անգամ դուրս կ'ելլէ . ընդհանրապէս դուրս ելլելու առտենը օրուան միջիննալուն ու գիշերն է, զորն որ միշտ կը ծանուցանէ իր ահաւոր ոռնալուն ձայնը : Բտեն մը ասոնք սովորութիւն ըրած էին ամէն գիշեր Բարեյուսոյ գլուխը յարձակելու . ու ինչուան հիմա ալ երբեմն կը մօտենան սաստիկ կողկանձելով : Հոնտեղի բնակիչները շատ հնարքներ կը բանեցընեն աս կենդանին ջնջելու համար, որուն իրենք Վայլաւազը կ'ըսեն . բայց անիկայ իր կասկածոտութեամբը ու խորամանկութեամբը գրեթէ միշտ կ'ազատի : Բաֆրաստան ալ շատ յաճախ են աս խայտաբղէտ բորենիները, ու անանկ յանդուգն՝ որ գեղերու վրայ կ'երթան, ու բռնութեամբ կամ խարդախութեամբ բնակութեց մէջ կը մտնեն, ու երբեմն ինչուան տղաք ալ կը յափշտակեն . աս կերպով շատ Զարդ կ'ընեն, և մարդու միսը շատ սիրելուն՝ հորթերու մէջ որ ըլլան՝ հորթերը կը ձգեն, կ'երթան տղաքները կը յափշտակեն . և շատ անգամ առանց իմացնելու ալ . ասոնց մոր-

թին գոյնը տոգոյն դեղին է սևի հետ խառնուած, ու վրան ալ բիծեր կան քիչ մը մոխրագոյն :

Վանք հիմա Վեղմնաւոր բորենիին որ հարաւային Բփրիկէի մէջ կը գտնուի . բայց ասիկայ խայտաբղէտ բորենիէն շատ աւելի սակաւաւոր է, ու գրեթէ միշտ ծովափնեայ տեղուանք կը տեսնուի . կերակուրը դիակ է և ան ապակաւնեալ կենդանոյ մարմիններ որ ծովը ցաւ մաքին վրայ կը նետէ . բայց անօթութե ատեն ինքն ալ մէկալ տեսակներուն պէս ոչխարներ ու կովեր կը յափշտակէ . խորամանկութե կողմանէ ալ անոնցմէ վար չմնար . ու առտուրնէ ինչուան իրիկուն լեռներու մէջ պահուելու համար կ'ընայ . մարմնոյն գոյնը գորշ է, ու բարձրութիւնը երկու ոտք ու չորս բլթաչափի կը հասնի, իսկ երկայնութիւնը չորս ոտք ու չորս բլթաչափ է :

Հողերու երրորդական կարգերու մանաւանդ ոսկրով լեցուն քարայրներու մէջ շատ բաւարար բորենիներ կը գտուին, ինչուան Խալիյոյ մէջ . ան ալ մասնաւորապէս Սալտարնուի մէջ :

ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՐԿՐԱԴԻՏՈՒԹԻՒՆ :

ԺԳ .

ԴԱՍ ՉՈՐՐՈՐԴ

Երրորդական ժայռք :

Երրորդական ժայռքը դասին մէջ կարծր ժայռեր քիչ կը գտուին, ու գրեթէ խաւորապէս կոպձէ, կաւէ ու քիչ շատ կրային մարնայէ կը բաղկանան :

Երրորդական դասին կոպիձը շատ անգամ մեծամեծ ու ամենակարծր զանգուածներ ձեւացած կ'ըլլայ, ու շատ բանի կուգայ . երբեմն ալ փխրուն ու բոլորովին աւազ դարձած կ'ըլլայ :

Երրորդական կաւն ու մարնան վրայ վրայ խաւեր կը ձեւանան, թէպէտ զուս կաւի կոյտեր ալ շատ կը գտուին . բայ-

աս դասը ձևացրնողը գրեթէ մինակ մարնան է, որոնց խաւերը երբեմն խիստ նեղ կ'ըլլան, երբեմն ալ խիստ թանձր, ու գոյներնին ալ մէկմէկէ շատ տարբեր, երբեմն կապուտ, կանաչ, սև, երբեմն ալ բոլորովին ճերմակ: Իսկ երբ մէջերնին առատ կրի ածխուտ ըլլայ, ան աւտեն սինդ կամ կակուղ կրաքար կը դառնան:

Իսկէ զատ կը գտուի նաև բուն կրաքար, որուն զանգուածը շատ խոշոր է, ու շատ անգամ աւազի, ժժմուկներու ու շատ տեսակ բրածոյից հետ խառնուած կ'ըլլայ, աս նիւթերուն շատու թեանն ու սակաւութեանը համեմատ, տեսակներն ալ կը փոփոխուին. Փարիզու շէնքերը աս տեսակ կրաքարով շինուած են:

Երրորդական հողերու մէջ կը գտուի նաև տեսակ մը ամենակարծր կրաքար, որ գայլախազի հետ խառնուած ըլլալուն հաշտապաշտի կրաքար կ'ըսուի, ու այնչափ կարծր է, որ պողպատով թէ զարնուի՝ կայծ կը հանէ. ասոնք շատ անգամ դիւրաբեկ ըլլալուն շատ օգտակար չեն ըլլար: Երբեմն աս կրաքարերուն մէջ բոլորովին գայլախազի ժայռեր ալ կը գտուին թանձր ու ընդարձակ խաւերու պէս. ասոնք երկանաքարի գայլախազ կ'ըսուին ու աղալու կը գործածուին:

Տասնհինկ տարի կայ որ երկրաբանները աս երրորդական հողերուն վրայ նոր զննութիւններ ընելով տեսան, որ աս դասին խաւերէն ոմանք ծովու ջրէ առաջ եկած են, ոմանք ալ անուշ ջրէ առաջ եկած են. աս բանս իմացան իրենց մէջի ժժմուկներու տեսակէն, որոնցմէ ոմանք ծովու մէջ միայն կը գտուին, ոմանք ալ անուշ ջրի. աս պատճառաւ երրորդական հողերն ալ երկու կազմութիւն բաժնեցին, մէկուն ըսին ձայն, իսկ մէկային ծովային:

Ա. Եւ ձային կրաքարերը իրենց միազանգուած կազմութեամբը կը ճանչցուին, ու մէջը եղած երկայն ու բարակ ծակերովը. ձային կաւն ու մարնան իրենց բարակ ու բազմաթիւ խա-

ւերովը, ու զանազան գուներովը. լը-ձային կոպիճը աւելի քիչ է ու միշտ կաւի ու կրի հետ խառնուած կ'ըլլայ. իսկ ծովայինը աւելի առատ է և շատ անգամ զուտ:

Երկուսն ալ զատ ձային խաւերուն մէջի գտուած բրածոյներն ալ աւելի կը յայտնեն անոնց անուշ ջրէ առաջ եկած ըլլալը. որովհետեւ մէջի գտուած ժժմուկները բոլորն ալ մեր գետերուն ու ձերուն մէջ գտուածներն են: Եւ մանապէս կաւային ու մարնային խաւերուն մէջ ջրային կամ ցամաքի բուսոց տերէներու, ծաղկներու ու պտուղներու պատկերներ ալ կը տեսնուին. ու կենդանածիններու, սողուններու, անուշ ջրի ձկներու ոսկրներ ու մնացորդներ ալ կը գտուին: Երջապէս ձային հողերն որոշող նիւթեր կրնան սեպուիլ գաճը, ածխափայտը, միազանգուած կաւաքարն ու գայլախազային կրաքար կամ յեսանաքարը:

Բ. Եւ ծովային կազմութիւնն ալ իրեն բրածոյներովն ու ժայռերուն կազմութեամբը կը ճանչցուի. բրածոյներն առատ են ու անասական մնացած. մեծ մասը նոյն ժժմուկներն են, ինչ որ հիմա ալ ծովուն եզերքը կը գտուին. գոյներնին միայն կորսնցուցած են, իսկ ձկներնին այնպէս ամբողջ է, որ ինչ տեսակ ըլլալը մէկէն կը ճանչցուի. գլխաւորներն են կերպները, իւրերը, ներքինները, ոտերէները, աղեղնաձկները, աստղիկները և այլն. կայ նաև անհամար բազմութեամբ տեսակ մը ժժմուկ, որուն ձևը մանրացուցով միայն կը տեսնուի, ու մեծութիւննին մանանխոյ հաւտին չափ հազիւ կայ, ու պարզ աչքով ճերմակ կէտ մը միայն կ'երևայ, ու կորեկաքար կ'ըսուի. ասոնք կ'երևայ թէ աւազի պէս վրայէ վրայ դիզուած կ'ապրին եղեր. որովհետեւ Փարիզու քարահատներուն մէջ ամբողջ ժայռեր կը գտուին բոլորը ասոնցմէ ձևացած. շատ խեցեմորթներ ու պողպատներ ալ կը գտուին հիմակուաններուն նման. ասոնցմէ զատ ձկանց ու ծովային երկակենցաղ անասնոց ողնաշարեր ու ոսկր-

ներ . Ինչուան հիմա 3000 տեսակէն աւելի ծովային կենդանիք գտուած են երրորդական հողերուն մէջ :

() Ծովային կազմութեան գլխաւոր ժայռերն են կոպիճ կամ աւազ , մարնա ու խոշոր կրաքար՝ կոպճի ու ժժմուկներու հետ խառնուած . ասոնց խաւերը լճայիններէն թանձր են , ու գոյներնին ալ աւելի միակերպ է :

() Ծովային ու լճային կազմութիւնները շատ անգամ վրայէ վրայ կը գտուին , ու շատ անգամ նոյն խաւերը կը կրկնուին մի և նոյն երկրին ու տեղւոյն վրայ . այնպէս որ կարծես թէ ծովու ջրերը խել մը ատեն տեղ մը կենալէն ետեւ քաշուեր են , ու իրենց տեղը անուշ ջրի լիճ մը ձևացեր է . աս ալ քանի մը դարէն ետեւ քաշուելով , նորէն ծովը ծածկեր է , ու աս փոփոխութիւնը շատ անգամ եղեր է :

() Եւ բանս անկարելի բան չէ . որովհետեւ կը տեսնենք , որ ցամաք երկրի մէջ եղած լճի մը յատակին հողը՝ շատ անգամ ծովային ժժմուկներով լեցուն կ'ըլլայ . որ ըսել է թէ ան տեղերն որ հիմա լիճ է , ատեն մը ծովով ծածկուած են եղեր : () Եւ մանապէս հիմակուան ծովերու այլ և այլ կողմերը կը գտուին անուշ ջրէ առաջ եկած ժայռեր՝ իրենց մէջի մնացորդներովը , որոնցմով կը ճանչցուի իրենց լճային կազմութիւնը : () Եւ նաև անոնք որ երկիրս շատ անգամ ուռելով ու բարձրանալովը , բնական է որ ջրերը իրենց տեղերը փոխէին , ու մէկ մէկու տեղը գրաւէին : () Եւ որովհետեւ չէ թէ միայն աս երրորդական հողերուն՝ հապա առջի դասերու ժայռերուն մէջ ալ կ'երևայ աս ծովային և լճային կազմութեանց զանազանութիւնը , անոր համար աս կարծիքը ալ աւելի կը հաստատուի :

() Եւ շատ անգամ ալ աս կազմութեանց զանազանութիւնը առանց ծովերու ու լճերու տեղափոխութեանցն ալ կրնանք մեկնել . վասն զի թէ որ ան տեղերն ուր որ աս վերադրութիւնները կը տեսնուին , ատենօք գետի բերաններ եղած ըլլային , բնական է որ

գետը իր մէջը եղած ժժմուկները կը քշեր ու իր բերնին մօտերը ծովուն մէջը կը տարածէր , և որչափ որ ծովուն տեղատուութիւնը սաստիկ ըլլար , այնչափ ալ գետին բերածները հեռունները կը տարածուէին . ընդհակառակն շատ բարձր մակընթացութիւններն ալ՝ ծովու ալիքներովը գետին ընթացքը ետ ետ դարձնելով (ինչպէս որ հիմա կը տեսնենք որ շատ անգամ կը պատահի) , իրենց մէջի եղած ծովային ժժմուկներն ու մնացորդները առաջուց ձևացած անուշ ջրի խաւին վրայ կը ձգէին : () Եւ անկով դիւրաւ կը մեկնուի թէ լճային ու ծովային մէկտեղ խառնուած բրածոյից կոյտերը , և թէ մի և նոյն տեղը աս երկուքին վերադրութիւնները :

() Երրորդական հողերը որովհետեւ շատ նոր կազմութիւն են , և ուրիշ դաս հողերով դեռ ծածկուած չեն , անոր համար աշխարհքիս ամէն կողմը կը գրտուին ու ընդարձակ երկիրներ կը ծածկեն . ինչպէս () Եւրոպայի մէջ ալ Ֆրանսա , Լանկիրթհուա , Պելճիա , Վերմանիա , Խտալիա և այլն , խիստ հասարակ են :

() Եւ չափ որ երկրիս առջի դասերէն կը հեռանանք , այնչափ ալ ճարտարութեւն ու արուեստից նիւթերն կը պակսին , որով նոր հողերուն մէջ հանք ու մետաղք բոլորովին անհետ կ'ըլլան . ուստի աս երրորդական հողերուն կոպճի ու կաւի խաւերուն մէջ ալ մետաղի կողմանէ միայն երկթի ջրաթթուիկ կը գտուի . իսկ հանքի պէս օգտակար նիւթերն են սաթը՝ որ կաւի , մարնայի ու առաւելապէս երրորդական ածխափայտի խաւերուն մէջ կը գտուի . գոճազմ կամ պերողակն ըսուած քարը՝ որ բրածոյ կենդանեաց ակռայներ են երկթի փոսփորուտով լցուած . ակաւի տեսակներ , քարացած ծառեր , մանաւանդ արմաւենիի տեսակները , որ ատեն մը գոհարի պէս կը բանէին , ու մեծ յարգ ունէին . բազմազունի ուփալներ , և այլն :